

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه فقه و حقوق اسلامی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: فقه و حقوق اسلامی

عنوان:

بررسی عوامل تغییر احکام شرعی

استاد راهنما:

دکتر احمد رضا خزائی

استاد مشاور:

دکتر علی بهرامی نژاد

پژوهشگر:

حسین مومنی

تابستان ۱۳۹۲

تقدیم به:

ساحت قدسی قطب عالم امکان، امام عارفان، امید منظران، رهبر آزادگان، امام زمان، حضرت حجه بن الحسن العسکری

(ع) که منظر همه خوبی‌هاست.

به حمایت‌های عاطفی و معنوی پدر و مادر عزیزم که نهال عشق به تحصیل و پیشرفت را از بهمان کودکی در روح و روانم نهاده‌اند.

و تقدیم به تمامی عزیزانی که دوستان دارم و تمامی محظرات زیبای زندگی ام دکتر آناه‌رقم می‌خورد.

مشکر و قدردانی

سپاس خدای را که سخنوران، در ستودن او بمانند و شمارندگان، شمردن نعمت های او ندانند و کوشندگان، حق او را کزاردن نتوانند، و سلام و درود بر محمد و خاندان پاک او، طاهران معصوم، هم آنان که وجودمان و مدار وجودشان است؛ و نفرین پیوسته بر دشمنان ایشان تا روز رستاخیز....

بدون شک جایگاه و منزلت معلم، اجل از آن است که در مقام قدردانی از زحمات بی شائبه ی او، بازبان قاصد و دست ناتوان، چیزی بخاریم.

اما از آنجایی که تجلیل از معلم، سپاس از انسانی است که هدف و غایت آفرینش را تأمین می کند و سلامت امانت بانی را که به دستش سپرده اند، بر حسب وظیفه و از باب «من لم یسکر المنعم من المخلوقین لم یسکر الله عزوجل»:

از پدر و مادر عزیزم... این دو معلم بزرگوارم... که همواره بر کوه تاهی و درشتی من، قلم عضو کشیده و کریمانه از کنار غفلت هایم گذشته اند و در تمام عرصه های زندگی یار و یاور بی چشم داشت برای من بوده اند.

از استاد با کمالت و شایسته؛ جناب آقای دکتر احمد رضا خزایی، که در کمال سه صدر، با حسن خلق و فروتنی، از هیچ گلی در این عرصه بر من دریغ نمودند و زحمت راهنمایی این رساله را بر عهده گرفتند؛

از استاد صبور و باتقوا، جناب آقای دکتر علی بهرامی نژاد مقوی، که زحمت مشاوره این رساله را در حالی مستقبل شدند که بدون مساعدت ایشان، این پروژه به نتیجه مطلوب نمی رسید؛

و از استاد فرزانه و دلوز؛ جناب آقای دکتر حمید مصومی، که زحمت داوری این رساله را مستقبل شدند؛ کمال مشکر و قدردانی را دارم.

باشد که این خردترین، بخشی از زحمات آنان را سپاس گوید.

چکیده

مقوله تغییر در احکام، از زوایای چندی می‌تواند مورد بحث و کنکاش قرار گیرد. گاه در حوزه تاثیرگذاری اوضاع و احوال بر موضوعات احکام، و گاه در بررسی نقش عناصری که بر حوزه استنباط و فهم مجتهد از ادله تاثیر می‌گذارد، گاه نیز در چارچوب اختیارات حاکم و مصالح عامه جامعه. در این نوشتار به هر سه محور پرداخته شده است، یعنی هم به تاثیر اوضاع و احوال در موضوعات احکام و هم به عوامل و عناصری که در نحوه استنباط و فهم فقیه از ادله احکام اثر می‌گذارد، (که از آن تعبیر به فتوی می‌شود) و هم به احکام ثانوی که بنابر اختیارات حاکم اسلامی و مصالح عمومی جامعه مطرح می‌شود، (که به آن حکم اطلاق می‌شود) پرداخته شده است. بنابراین مساله تحول و تطور احکام و تاثیر عناصر موجب تحول و دگرگونی در احکام و در راس آنها دو عنصر زمان و مکان، از دیرباز مورد توجه و بحث فقها و دانشمندان علوم اسلامی قرار داشته است. البته باید توجه داشت که از دید گاه اسلامی نه هر چیز جدیدی بدعت است و نه هر کهنه‌ای، سنت، اسلام در حوزه فرهنگ خود دارای دو نوع حکم است: یک دسته احکام ثابت و تغییر ناپذیر و دسته دوم، احکام متغیر. طبیعی است که دسته دوم با حفظ محوریت دسته اول هر از چندگاه و در مکان‌ها و یا تحت تاثیر عواملی دیگر ممکن است به نوعی دستخوش تحول و دگرگونی شود.

واژگان کلیدی:

حکم شرعی، حکم ثابت، حکم متغیر، مصلحت، عرف، عقل.

فهرست مطالب

۱	مقدمه.....
۴	فصل اول: کلیات و مفاهیم.....
۵	۱-۱ بخش اول: طرح کلی تحقیق.....
۵	۱-۱-۱ بیان مسأله.....
۵	۱-۱-۲ اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن.....
۶	۱-۱-۳ اهداف تحقیق.....
۶	۱-۱-۴ سؤالات تحقیق.....
۶	۱-۱-۵ فرضیه های تحقیق.....
۷	۱-۱-۶ پیشینه تحقیق.....
۸	۱-۱-۷ روش و ابزار گردآوری اطلاعات.....
۹	۱-۱-۸ روش تجزیه و تحلیل اطلاعات.....
۹	۱-۱-۹ خلاصه تحقیق.....
۱۰	۲-۱ بخش دوم: مفاهیم.....
۱۰	۲-۱-۱ معنای حکم شرعی.....
۱۰	معنای لغوی.....
۱۰	اصطلاح فقهی.....
۱۱	اقسام حکم شرعی.....
۱۴	اصطلاح حقوقی.....
۱۴	۲-۲-۱ معنای حکم ثابت و حکم متغیر.....
۱۴	معنای اصطلاحی.....

۱-۲-۳- معنای مصلحت ۱۵

معنای لغوی ۱۵

معنای اصطلاحی ۱۵

۱-۲-۴- معنای عرف ۱۷

معنای لغوی ۱۷

اصطلاح فقهی ۱۷

اصطلاح حقوقی ۱۹

اقسام عرف ۲۰

۱-۲-۵- معنای عقل ۲۱

معنای لغوی ۲۱

۱-۲-۵-۲- معنای اصطلاحی ۲۲

۱-۳-۳- تاریخچه ۲۳

۱-۳-۱- پیشینه تاثیر اوضاع و احوال بر احکام شرعی از منظر علمای شیعه: ۲۳

۱-۳-۲- پیشینه تاثیر اوضاع و احوال بر احکام شرعی از منظر فقهای اهل سنت ۲۸

فصل دوم: تاثیر اوضاع و احوال بر احکام شرعی ۳۰

طرح مطلب ۳۱

واجب بودن پیروی از دستور شریعت: ۳۲

شایستگی ماندگاری شریعت: ۳۳

۱-۲-۱- بخش اول: بررسی آیات ۳۴

۱-۲-۱- تاثیر و مدخلیت اوضاع و احوال و زمان و مکان در تغییر احکام شرعی ۳۴

۱. اختصاص تشریح به خداوند ۳۴

۲. جاودانگی شریعت ۳۶

۳. عدم پیش بینی تغییر توسط شریعت ۳۷

۴. حکمی که به حساب زمان و مکان پدید آمده، حکم واقعی اولی است ۳۸

۲-۲ بخش دوم: بررسی روایات نورانی ائمه اطهار(ع)..... ۳۹

۳۹..... ۲-۲-۱ حکم قبلی ولائی بوده، نه شرعی:

۳۹..... ۱. تأثیر زمان و مکان در خضاب محاسن.....

۳۹..... ۲. تأثیر زمان و مکان در حلیت گوشت چهارپایان.....

۴۰..... ۳. تأثیر زمان و مکان در خروج از قلمرو وبا.....

۴۱..... ۲-۲-۲ حکم نخست حکم شرعی بوده است.....

۴۱..... ۱. تأثیر زمان و مکان در جمع آوری سرمایه.....

۴۳..... ۲. تأثیر زمان و مکان در ازدواج با کنیز.....

۴۳..... ۲-۲-۳ گستردگی ملاک.....

۴۴..... ۲-۲-۴ دوری از انگشت نما شدن.....

۴۴..... ۱. تأثیر زمان و مکان در انتخاب لباس.....

۴۶..... ۲. تأثیر زمان و مکان در وسیله ایاب و ذهاب.....

۴۶..... ۲-۲-۵ اختلاف روایات.....

۴۷..... ۲-۲-۶ ترجیح روایت.....

۲-۳ بخش سوم: بررسی تطبیقی تاثیر اوضاع و احوال در احکام شرعی.... ۴۸

۴۸..... ۲-۳-۱ تأثیر زمان و مکان در پیدایش مصادیق جدید.....

۴۹..... ۱. تأثیر زمان و مکان در مصداق استطاعت.....

۴۹..... ۲. تأثیر زمان و مکان در مصداق فقیر و مسکین.....

۵۰..... ۳. تأثیر زمان و مکان در مصداق مسکن و معروف.....

۵۰..... ۲-۳-۲ تأثیر زمان و مکان در ملاک.....

۵۲..... ۲-۳-۳ تأثیر زمان و مکان در کشف موضوعات جدید.....

۵۲..... ۱. تأثیر زمان و مکان در مصادیق جدید مسابقه.....

۵۲..... ۲. تأثیر زمان و مکان در مصادیق جدید توان نظامی.....

۵۳..... ۳. تأثیر زمان و مکان و فرهنگ تعلیم و تربیت.....

۴. تأثیر زمان و مکان و احتکار..... ۵۳
- ۲-۳-۴ تأثیر زمان و مکان در اجرای احکام..... ۵۵
- ۲-۳-۵ تأثیر زمان و مکان در استنباط مسائل جدید..... ۵۷
- ۲-۳-۶ تأثیر زمان و مکان در تفسیر قرآن مجید..... ۵۸
- ۲-۳-۷ تأثیر زمان و مکان در سیره..... ۶۱
- ۲-۳-۸ تأثیر زمان و مکان در احکام حکومتی..... ۶۲
۱. تعارض عزت اسلام و احل الله البيع..... ۶۲
۲. تعارض حفظ نفوس و حرمت مال مسلمان..... ۶۳
۳. تعارض جواز تشریح و حرمت مسلمان..... ۶۴
- فصل سوم: عوامل مؤثر در تغییر حکم:..... ۶۵
- طرح مطلب..... ۶۶
- ۳-۱ بخش اول: تغییر حکم حاصل از تبدل رأی..... ۶۶
- بخش دوم: تغییر حکم حاصل از تغییر موضوع..... ۶۸
- ۳-۲-۱ تغییر ذات موضوع..... ۶۸
- ۳-۲-۲ تغییر صفت موضوع..... ۶۸
- ۳-۲-۳ تغییر عنوان موضوع..... ۶۹
- ۳-۳ بخش سوم: تغییر حکم به مقتضای ملاک موجب حکم..... ۷۰
- ۳-۴ بخش چهارم: تغییر حکم حاصل از تغییر عرف..... ۷۳
- ۳-۴-۱ موارد کاربرد عرف در شرع..... ۷۳
- ۳-۴-۲ شرایط اعتبار عرف..... ۷۵
۱. اغلیبیت شمول..... ۷۵
۲. مخالفت نداشتن با عقل علمی..... ۷۶

- ۳-عدم مخالفت عرف با نص معتبر..... ۷۷
- ۴.عدم قرارداد برخلاف عرف..... ۷۷
- ۳-۴-۳ نقش عرف در تغییر حکم شرعی ۷۸
- ۳-۴-۴ نقش عرف در تشخیص موضوع یا مصداق..... ۷۸
- ۳-۴-۵ نقش عرف در تغییر موضوع یا حکم..... ۷۹
- ۳-۴-۶ جایگاه عرف در بین ادله..... ۸۱
- ۳-۴-۷ عرف‌های مستحدث..... ۸۳
- ۳-۴-۸ بررسی اعتبار عرف‌های مستحدث..... ۸۴
- ۳-۴-۹ حجیت عرف‌های مستحدث..... ۸۶
- ۳-۴-۱۰ لحاظ عرف در فتوا..... ۸۷
- ۳-۴-۱۱ لزوم توجه به حوزه اجتماعی و عرف..... ۸۸
- ۳-۵ بخش پنجم: تغییر حکم با عروض یکی از عناوین ثانوی..... ۸۹
- ۳-۵-۱ احکام ثانویه و مشکلات نو پیدای فقهی..... ۹۲
- ۳-۶ بخش ششم: تغییر حکم از باب حکم حکومتی..... ۹۳
- ۳-۶-۱ آیات..... ۹۴
- ۱ صدور حکم زنا..... ۹۴
- ۲ صدور حکم شرب خمر..... ۹۵
- ۳ صدور حکم قتل عمدی..... ۹۶
- ۳-۶-۲ روایات..... ۹۷
- ۱ تعیین جزیه..... ۹۷
- ۲ به آتش کشیدن مسجد ضرار..... ۹۷
- ۳ قطع درختان خرماى بنی النضیر..... ۹۸
- ۴ نرخ گذاری قیمت‌ها..... ۹۸

۹۹ ۵ دستور جنگ و صلح
۹۹ ۶ محدودیت در انجام کار
۱۰۰ ۷ دستور کندن درخت سمره
۱۰۰ ۸ دستور خضاب
۱۰۱ ۹ حکم به جواز جماعت در نماز مستحبی
۱۰۱ ۱۰ منع فرار از طاعون
۱۰۳ فصل چهارم: مبانی اجتهادی شیعه در فقه مصلحت
۱۰۴ طرح مطلب
۱۰۶ ۴-۱ بخش اول: خاستگاه اختلاف نظر در بین علمای شیعه
۱۰۶ ۴-۲ بخش دوم: دلایل اختلاف نظر در بین علمای شیعه
۱۰۶ ۴-۲-۱ اختلاف های ناشی از اختلاف در منابع فقه
۱۰۸ ۴-۲-۲ اختلاف های ناشی از تأثیر زمان و مکان
۱۰۸ (۱) تأثیر زمان و مکان در صدق موضوع:
۱۰۸ (۲) تأثیر زمان و مکان در ملاک احکام:
۱۰۹ (۳) تأثیر زمان و مکان در کیفیت اجرای حکم:
۱۰۹ (۴) تأثیر زمان و مکان در گشودن افق های جدید:
۱۰۹ (۵) تأثیر زمان و مکان در شکل اجرای حکم:
۱۱۰ ۴-۲-۳ اختلاف های ناشی از عوامل جامعه شناختی
۱۱۱ ۱. محیط توکد و رشد:
۱۱۲ ۲. محل و نوع تحصیل:
۱۱۳ ۳. احوال شخصی:
۱۱۳ ۴. پیش فهم ها، علایق و انتظارات پیشین:
۱۱۴ ۵. سنت ها و اعمال گذشتگان:
۱۱۵ ۶. مخاطبان فقیه و مشکلات جامعه:
۱۱۵ ۷. روش شناسی فقیه:

۱۱۶	۸. موضوع شناسی:
۱۱۸	۹. سازمان و پایگاه (طبقه) اجتماعی:
۱۱۸	۱۰. منافع مادی و شخصی:
۱۱۹	۱۱. توطئه ها و اختلاف افکنی ها:
۱۲۰	جمع بندی
۱۲۱	۳-۴ بخش سوم: تبعیت یا عدم تبعیت احکام از مصلحت
۱۲۱	۳-۴-۱ نظرات علماء
۱۲۵	۳-۴-۲ ادله تبعیت احکام از مصلحت
۱۲۵	۱: غرض داشتن خداوند
۱۲۸	۲: ارزش ذاتی داشتن افعال
۱۲۹	۳: قابل درک بودن بخشی از ملاکات و علل
۱۳۱	۴: جهت گیری مصالح در احکام
۱۳۳	۵. مصلحت گرایی و کشف حکم شارع
۱۳۶	نتیجه گیری
۱۳۸	پایان سخن و چاره کار:
۱۴۰	فهرست منابع و ماخذ

مقدمه

ما در دورانی زندگی می‌کنیم که با روزگاران گذشته تفاوت بسیار و نیز اشتراک فراوان دارد. برای آن که به این تفاوت‌ها توجه کنیم و همچنین وجه اشتراک حیات اجتماعی خود را با ادوار پیشین بسنجیم لازم است به تفاوت عنصر زبان و همانندی آن طی زمان بنگریم و ملاحظه کنیم که چه اختلاف و همسانی در واژگان و تعبیرات لفظی با گذشتگان داریم، زیرا انسان آنچه را که در طبیعت می‌یابد یا خود می‌سازد ناگزیر نام‌گذاری می‌کند و آنها را به زبان می‌آورد، از این رو زبان ملاک مطمئنی برای شناخت و سنجش تفاوت‌ها و مشابهت‌های تاریخی به شمار می‌آید.

برخی گمان کرده‌اند که انسان جدید به کلی دگرگون شده و به لحاظ اندیشه و زندگی هیچ وجه اشتراکی با مردم مثلاً چهارده قرن پیش ندارد و از این رو باید قوانین زندگی او، با آداب و سنت‌های اسلافش کاملاً متفاوت باشد! اما این بیش، افراطی است، زیرا اگر چنان بود که آنان می‌پندارند، در آن صورت ما زبان گذشتگان را (مانند خطوط میخی) نمی‌فهمیدیم و از آرا و افکار پدران و هم‌کیشان خود ابداً آگاه نمی‌شدیم و اخلاق و عادات خوب و بد آنها را تحسین و تقبیح نمی‌کردیم و به طور کلی قضاوت تاریخی نسبت به گذشته نداشتیم.

پژوهش در عنصر زبان به انسان معاصر می‌فهماند که در درک محیط بیرونی، احوال درونی و روابط اجتماعی، اشتراکات فراوانی با مردم گذشته دارد. در ضمن واژه‌های نو و اصطلاحات و تعبیرات تازه و نام‌گذاری‌های جدید که در فرهنگ قدیم پیشینه‌ای ندارند، تمایز اجتماعی آدمی را از گذشتگان نشان می‌دهند.

چیزی که اوضاع دنیای کنونی را با احوال مردم دیرینه بسیار متفاوت می‌نماید، تکامل ابزار زندگی است که خود حکایت از شناخت عمیق‌تر انسان معاصر از طبیعت و نیروهای آن می‌کند. آری، صورت زندگی بشر بیشتر به علت تغییر ابزارها، دگرگون شده، ولی جوهر زندگانی، یعنی روابط اصلی حیات اجتماعی انسان کمتر از رنگ ظاهری آن دستخوش تحول می‌شود، از این رو ما از

خواندن مقاله‌ها و اشعار پیشینیان همچنان لذت می‌بریم (یعنی با آنها اشتراک احساسات داریم) و از قرائت کتاب‌های مقدسه و اندرزهای حکما بهره می‌گیریم و قراردادهای اجتماعی همسانی در تشکیل خانواده و در معاملات عرفی و رسوم ملی و جز اینها با گذشتگان داریم. با توجه به آنچه گفته شد برخی از نوپردازان مسلمان که پیشنهاد می‌کنند جز احکام عبادی محض، همه قوانین اجتماعی اسلام را باید دگرگون ساخت! راه افراط و تندروری را می‌پیمایند و در برابر ایشان، کسانی که توهم می‌کنند هیچ تغییری در احکام دینی روا نیست، به تفریط گراییده‌اند.

از دیدگاه اسلامی، تغییر احکام خدا، بدون دلیل شرعی، به نوعی به ادعای خدایی کردن باز می‌گردد! یعنی مدعیان این کار در حقیقت ادعای شرکت با خدا در مقام تشریح را دارند! درحالی که خداوند هیچ‌کس را در حکم خود شریک نساخته است. چنان که در نص قرآن می‌خوانیم: وَلَا يُشْرِكْ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا (کهف: ۲۶)، خدا در حکم خود هیچ‌کس را شریک نمی‌کند، حتی پیامبر بزرگوار اسلام (ص) نیز حق نداشته احکام الهی را از نزد خود تغییر دهد به دلیل آن که قرآن می‌فرماید: قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلْقَاءِ نَفْسِي (یونس: ۱۵)، بگو من حق ندارم که قرآن را از پیش خود تبدیل کنم. اگر اعتبار احکام اسلام (از عقود و ایقاعات و سیاسات و جز اینها) موقت و مدت‌دار بود، لازم می‌آمد خود شارع به آن تصریح فرماید، ولی چنین چیزی در مدارک شرع به هیچ وجه دیده نمی‌شود. از سوی دیگر، عدم تغییر حکم با دگرگونی اوضاع اجتماعی نمی‌سازد و مشکلات فراوانی در جامعه به بار می‌آورد و رویدادهای تازه از نظر شرعی بی‌پاسخ می‌مانند و از دیانت بوی کهنگی به مشام می‌رسد! پس راه سومی را باید جست که مفتوح بودن باب اجتهاد و یافتن مبانی تغییر احکام در متن شریعت، آن راه را به ما نشان می‌دهند.

مبانی تغییر احکام نیز در کتاب‌های قواعد فقه آمده و در کتاب و سنت زمینه‌ای مطمئن و روشن دارد، مثلاً فقها گفته‌اند: حکم و موضوعش با یکدیگر پیوند دارند به گونه‌ای که تغییر موضوع، موجب رفع

حکم و تغییر آن می‌شود. چنان که شراب اگر برسد که تبدیل شود، رفع حرمت از آشامیدنش خواهد شد. تمدن جدید، پاره‌ای از موضوعات قدیمی را متحول ساخته که باید مصادیق آنها را شناخت و از جمود در حکم بیرون رفت. فتوای بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران درباره عدم حرمت بازی شطرنج در عصر ما بر همین مبنا استوار بود. به نظر ایشان شطرنج در گذشته از انواع قمار به شمار می‌آمد، ولی امروز در عداد انواع ورزش‌ها درآمده و فدراسیون ورزشی دارد، یعنی از صورت قمار بیرون رفته است، بنابر رأی پاره‌ای از فقها موضوع مثله و تشریح طبی نیز از همین مقوله به شمار می‌آید.

فصل اول: کلیات و مفاهیم

طرح کلی تحقیق

مفاهیم

تاریخچه

۱-۱ بخش اول: طرح کلی تحقیق

۱-۱-۱- بیان مسأله

دین اسلام جاودانه و جهان شمول بوده و برای همه مراحل زندگی فردی و اجتماعی انسان دارای برنامه و حکمی است و از آنجا که هیچ کس نمی تواند حکم الهی را تغییر دهد، پس موضع علم فقه و عالمان آن در مورد موضوعات متغیر و تحول جوامع که با سرعت سرسام آوری مخصوصا در عصر حاضر به وقوع می پیوندد و حکم مناسب می طلبد، چیست؟

دین اسلام به عنوان راهنمایی در زندگی بشری معرفی شده و دو عنصر جاودانگی و خاتمیت دین که از ویژگی های آن شمرده می شود به ثبات و نامتغیر بودن آن حکم می کند و از طرف دیگر لازمه حیات دنیوی آدمیان تغییر و تحول می باشد، توفیق و تلفیق بین این دو گزاره چگونه امکان دارد؟ آیا ضوابط و مقررات چهارده قرن پیش قادر به رویارویی با این مسائل نو هستند؟ به طور کلی باید گفت با توجه به اینکه دین اسلام جاودانه و کامل ترین دین ها و پیامبر اسلام خاتم پیامبران است، چگونه با شرایط و اوضاع و احوال متغیر جامعه مسلمان و مدرن هماهنگ م شود؟

۱-۱-۲- اهمیت موضوع تحقیق و انگیزه انتخاب آن

اصل و بنیان دین همان فطریات است که هرگز قابل تغییر و زوال نیست و هر پیامبری هم که در هر عصری آمده است برای شکوفایی فطرت انسان ها، با شرایط و نیازهای متحول عصر خودش همراهی کرده است. نسخ میان دینی و درون دینی چیزی جز همراهی دین با نیازها و شرایط متحول عصری نیست. در زمان حاضر که عصر علم و ایدئولوژی و فلسفه است بشر به اشتباه خیال می کند علم و عقل و صنعت و فن می تواند جای دین را بگیرد و ایدئولوژی های که بشر از مغز خودش بیرون می -

دهد می‌تواند او را رهبری و هدایت کند در حالیکه مبرم‌ترین نیاز بشر دین است و در عصر ما مهم-ترین مساله اجتماعی موضوع توان‌مندی یا عدم توان‌مندی فقه در پاسخگویی به نیازهای روز به صورت مساله‌ایی جدی مطرح گردید. موارد مذکور از موضوعات مهمی است که بررسی و تبیین آن-ها ایفای نقش واقعی دین در ابعاد مختلف زندگی انسان‌ها را تضمین خواهد کرد.

۱-۱-۳- اهداف تحقیق

دین باید در هر زمانی بتواند تمام نیازهای مادی و معنوی انسان‌ها را پاسخ دهد و لذا باید آموزه‌ها و احکام آن به گونه‌ایی عرضه شود که مطابق نیازهای هر عصری باشد. اگر در روزگاری خون و شطرنج و مجسمه و موسیقی به اقتضای شرایط عصر خودش حرام بود، نمی‌توان بر گذشته باقی ماند و شرایط و نیازهای جدید را نادیده گرفت. باید چگونگی انطباق احکام شریعت با شرایط زمان و مکان، مصالح و شرایط حاکم بر جنبه‌های مختلف حیات انسان، ثابت یا متغیر بودن احکام شرع و قوای حاکم بر این تغییرات را بررسی کرد. هدف این نوشتار، به روز شدن احکام و پاسخ دادن به نیازهای انسان و جوامع بشری گوناگون می‌باشد، چرا که اسلام به عنوان آخرین و کامل‌ترین و جامع‌ترین دین آسمانی می‌تواند پاسخگوی تمامی نیازهای بشر در هر زمان و مکانی باشد.

۱-۱-۴- سوالات تحقیق

- ۱- آیا احکام شرعی در سیر تحولات ثابت هستند یا با آن تحولات همگام و همراهند و اوضاع و احوال در احکام شرعی تاثیر گذار است؟
- ۲- چه عواملی در تغییر احکام شرعی موثر می‌باشد؟
- ۳- آیا احکام اسلام تابع مصالح و مفاسد است؟

۱-۱-۵- فرضیه های تحقیق

- ۱- در احکام دینی در سیر تحولات یک جهت ثابت و اساسی و بنیادین بوده و جهات دیگر متغیر و غیر اساسی است که بر طبق شرایط و احوال متفاوت تغییر می‌یابد.

۲- عواملی که در تغییر حکم شرعی موثرند، به طور کلی عبارتند از: تغییر حکم حاصل از تبدیل رای، تغییر حکم حاصل از تغییر موضوع، تغییر حکم به مقتضای ملاک موجب حکم، تغییر حکم حاصل از تغییر عرف، تغییر حکم با عروض یکی از عناوین ثانوی، تغییر حکم از باب حکم حکومتی.

۳- احکام شرع، گزاره و بی دلیل نیست، بلکه تابع مصالح، مفاسد و ملاک‌هایی است که شارع بر طبق حکمت خود و در رعایت حال بندگان آن‌ها را مقرر می‌دارد.

۱-۱-۶- پیشینه تحقیق

بررسی عوامل تغییر احکام شرعی از مسائل جدید و به روز جامعه می‌باشد که با توجه به اهمیت این مساله، متاسفانه تحقیقی با این عنوان انجام نگرفته است؛ فقط در رابطه با تاثیر زمان و مکان در احکام شرعی کتبی نوشته شده و تحقیقاتی انجام گرفته که برجسته ترین آنها به شرح زیر می‌باشد:

الف) عنوان پایان‌نامه: بررسی تأثیر دو عنصر زمان و مکان بر صحت و بطلان احکام

راهنما: دکتر هادی عظیمی گرکانی
مشاور: دکتر امراله نیکومنش

پژوهشگر: سکینه آقاجانی
رشته: فقه و مبانی حقوق اسلامی

این پایان‌نامه در پنج فصل گردآوری شده که به ترتیب به موضوعات زیر اشاره کرده است: کلیات، دیدگاه قرآن در مورد تأثیر زمان و مکان بر صحت و بطلان احکام، تأثیر زمان و مکان در صحت و بطلان احکام در سیره معصومین و دیدگاه فقها، شیوه‌های تأثیر زمان و مکان بر صحت و بطلان احکام و چند مصداق از نقش‌آفرینی زمان و مکان در صحت و بطلان احکام.

ب) عنوان پایان‌نامه: بررسی زمان و مکان در اجتهاد

راهنما: دکتر عبدالله شریف طبرستانی
مشاور: دکتر محمدرضا آیتی

پژوهشگر: ابوالفضل قهاری
رشته: فقه و مبانی حقوق اسلامی

این پایان‌نامه در هفت فصل گردآوری شده که به ترتیب به موضوعات زیر اشاره کرده است: کلیات، جامعیت و جاودانگی دین اسلام، تاریخچه تطور اجتهاد و نقش زمان، نقش و تاثیر زمان و مکان در

اجتهاد، مصادیق نقش آفرینی زمان و مکان در بعضی مسائل فقهی (مسائل مستحدثه)، موانع و عوامل
اجتهاد در نقش آفرینی زمان و مکان، گرد آفات تاثیرپذیری از زمان و مکان بر دامان فقه و اجتهاد.

ج) عنوان کتاب: اسلام و مقتضیات زمان مؤلف: شهید مطهری

د) عنوان کتاب: حکم ثانوی در تشریح اسلامی مؤلف: علی اکبر کلانتری

ت) عنوان کتاب: نقش زمان و مکان در اجتهاد مؤلف: کمیته علمی کنگره

بررسی مبانی فقهی حضرت امام خمینی

با توجه به کافی نبودن تحقیقات در این زمینه، نوشتار حاضر می‌تواند با بررسی‌های انجام گرفته، پاسخگوی بسیاری از مشکلات و مسائل نو پیدای فقهی باشد و در راستای پژوهش‌های سابق مفید فایده واقع شود. لذا در این تحقیق سعی شده است که پیرامون تاثیر اوضاع و احوال بر احکام شرعی، و اینکه چه عواملی موجب تغییر احکام شرعی می‌شود مطلب ارائه گردد.

۱-۱-۷- روش و ابزار گردآوری اطلاعات

این پژوهش از طریق فیش‌برداری و رجوع به کتابخانه‌های معتبر بوده که اطلاعات مورد نیاز پس از جمع‌آوری از منابع و مأخذ فارسی و عربی جهت استفاده از آنها دسته‌بندی و مورد تحلیل قرار گرفته است.

مراجعه به کتابخانه‌های تخصصی و عمومی کشور از جمله کتابخانه ملی و کتابخانه مجلس برای گردآوری منابع مرتبط.

مراجعه به نهادهای تحقیقاتی، مراکز دانشگاهی و مراکز پژوهشی از جمله پژوهشکده امام خمینی برای گردآوری جامع اطلاعات مورد نیاز.

مراجعه به نشریات علمی معتبر و سایت‌های اینترنتی برای گردآوری اطلاعات روز آمد.

مصاحبه با افراد مختلف در این زمینه.

استفتائات مراجع معظم تقلید.

استفاده از نرم افزارهای فقهی و حدیثی و روایی.